

MIYA VA ONG: MEXANIZM VA O‘ZINI ANGLASH O‘RTASIDAGI
ONTOLOGIK (MAVJUDIY) FARQ.

Xonxo‘jayev Asadbek.

Email: asadbekkhonkhujayev@gmail.com

Kirish.

Inson o‘zini anglaydigan mavjudotdir. U nafaqat yashaydi, balki yashayotganini biladi. Aynan shu jihat — o‘zini bilish, o‘z mavjudligini ichidan sezish — inson tajribasining markazida turadi. Kundalik nutqda biz bu holatni “ong” deb ataymiz. Miya esa, ko‘pincha, ong bilan tenglashtiriladi. Ammo bu tenglashtirish qulay bo‘lsa-da, chuqurroq tahlilda muammoli ko‘rinadi. Chunki miya — tananing bir qismi, ong esa — tajribaning o‘zi.

Demak, savol shunchaki biologik emas: **miya va ong bir narsa emas ekan, ularni aynan nima ajratib turadi?**

Miya: sabablar tizimi sifatida.

Miya — bu tabiiy sabablar zanjiriga bo‘ysunuvchi biologik tuzilma. Undagi har bir jarayon oldingi sababning natijasidir: kimyoviy impulslar, elektr signallar, neyronlararo bog‘lanishlar. Bu jihatdan miya murakkab, ammo printsiplial jihatdan **mexanik** tizimdir. Ya‘ni, u qanday ishlashini tashqi kuzatuvchi o‘rganishi mumkin.

Muhim nuqta shundaki, miya **har doim nimagadir javoban ishlaydi**. U tashqi ta‘sirni qabul qiladi, qayta ishlaydi va javob beradi. Bu jarayonda ma‘no shart emas. Miya uchun “to‘g‘ri” yoki “noto‘g‘ri”, “uyat” yoki “mas‘uliyat” tushunchalari yo‘q — bularning barchasi keyinchalik, boshqa darajada paydo bo‘ladi.

Shu bois miya o‘z-o‘zidan “men” bo‘la olmaydi. U shaxsiyatning asosi bo‘lishi mumkin, lekin **subyekti emas**.

Ong: o‘zini bilish hodisasi.

Ongni miya faoliyatiga qisqartirib bo‘lmaydi, chunki ong — bu faoliyat emas, balki **faoliyatni boshdan kechirishdir**. Ong deganda biz faqat fikrlashni emas, balki o‘zimizni fikrlayotgan subyekt sifatida sezishni tushunamiz. Inson nafaqat qaror qabul qiladi, balki shu qaror uchun ichidan javobgar ekanini his qiladi.

Bu yerda sifat farqi paydo bo‘ladi. Hayvon ham sezadi, ham xotirlaydi, ham o‘rganadi. Ammo inson o‘z sezgisi haqida o‘ylaydi, xotirasini baholaydi, o‘rganishining ma‘nosi haqida savol beradi. Bu holatni falsafada **reflektiv ong** deb atashadi — ya‘ni ongning o‘ziga qaytishi.

Thomas Nagel bu farqni juda aniq ifodalaydi:

biz organizmni to‘liq o‘rganishimiz mumkin, lekin u bo‘lish **qanday his** ekanini faqat o‘sha subyektning o‘zi biladi (Nagel, 1974).

Demak, ong — bu ichki nuqtai nazar. U tashqaridan ko‘rinmaydi, faqat yashaladi.

Erkinlik va mas’uliyat masalasi.

Miya sabablar zanjiriga bog‘liq bo‘lsa, ong bu zanjirni **anglay oladigan** instansiyadir. Shu yerda erkinlik tushunchasi paydo bo‘ladi. Erkinlik deganda mutlaq mustaqillik emas, balki **harakat ustidan ichki nazorat** tushuniladi. Inson o‘z impulsini sezadi, lekin unga ko‘r-ko‘rona ergashmasligi mumkin. Bu holat biologik zaruratdan tashqariga chiqishni bildiradi. Aynan shu sababli jamiyat axloqiy va huquqiy javobgarlikni miyaga emas, **ongli shaxsga** yuklaydi.

Benjamin Libet tajribalari ko‘pincha erkin iroda inkori sifatida talqin qilinadi, ammo keyingi sharhlarda (Libetning o‘zi ham) ongning **to‘xtatish, rad etish** funksiyasi alohida ta’kidlanadi. Ya’ni ong harakatni boshlamagan bo‘lishi mumkin, ammo uni **ma’qullash yoki bekor qilish** imkoniyatiga ega (Libet, 1999).

Bu ongni passiv tomoshabin emas, balki **axloqiy filtr** sifatida ko‘rsatadi.

Miya va ong o‘rtasidagi munosabat.

Eng asosli pozitsiya shundan iboratki, miya va ong bir-biriga qarama-qarshi emas, lekin **bir xil darajada ham emas**. Miya — zarur shart. Ong esa — hosil bo‘luvchi, lekin sababga to‘liq tenglashtirib bo‘lmaydigan hodisa.

Bu fikr zamonaviy falsafada **emergentlik** tushunchasi bilan ifodalanadi: murakkab tizimdan yangi sifat paydo bo‘ladi, ammo u alohida elementlarga to‘liq qisqartirilmaydi (Chalmers, 1996).

Xuddi shu sababli ongni faqat neyronlar yig‘indisi deyish — uni tushuntirish emas, balki nomini o‘zgartirishdir.

Xulosa

Miya — mexanizm.

Ong — o‘zini anglash.

Miya sabablar bilan ishlaydi.

Ong ma’no bilan yashaydi.

Miya bizni harakatga keltiradi.

Ong esa: “nega?” degan savolni beradi.

Insonni hayvondan ajratib turadigan narsa faqat murakkablik emas, balki **o‘zini subyekt sifatida bilish** qobiliyatidir. Va aynan shu qobiliyat — ong — inson tajribasining markazida turadi.

Foydalanilgan manbalar

Nagel, T. (1974). *What is it like to be a bat?* The Philosophical Review, 83(4), 435–450.

Chalmers, D. J. (1996). *The Conscious Mind: In Search of a Fundamental Theory*. Oxford University Press.

Libet, B. (1999). *Do we have free will?* Journal of Consciousness Studies, 6(8–9).

Searle, J. (1992). *The Rediscovery of the Mind*. MIT Press.

Damasio, A. (2010). *Self Comes to Mind: Constructing the Conscious Brain*. Pantheon Books.